

А.Б. Күздеубаева¹, С.А. Жақаева²
С.О. Сопбеков¹, С.Т. Айсина²

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан қ., Қазақстан,

²Ахмет Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті
Қостанай қ., Қазақстан,
(E-mail: Alia_Kentau@mail.ru, s_zhakaeva63@mail.ru, Sabit_-sabit@mail.ru)

Отбасындағы толеранттылықты тәрбиелеу жеке тұлғаны дамыту факторы ретінде

Аңдатпа. Толеранттылықты қалыптастыру мәселесіне жүгіну қоғам проблемаларымен, жас ұрпақтың құндылық көзқарастарын тәрбиелеуге теріс әсер ететін қоғамдық қатынастардың дағдарысымен байланысты.

Мақаланың мақсаты – отбасылық толеранттылықтың әдіснамалық аспектілерін, толеранттылық идеяларын және оны өскелең ұрпаққа тәрбиелеу әдістерін беру үшін жеке тұлғаны дамыту факторы ретінде қарастыру, бұл, біздің ойымызша, қазіргі жағдайда өзекті қажеттілік болып табылады.

Мақаланың өзектілігі - халықтың әлеуметтік және кәсіби ұтқырлығының өсуіне, қоғам құрылымының өзгеруіне, адамдардың жаңа өмір салтының қалыптасуына, олардың мінез-құлқының, әдеттерінің, қажеттіліктерінің өзгеруіне байланысты.

Көп мәдениетті көпұлтты қоғам жағдайында жасампаздық, даму, өзара іс-қимыл жасау қабілеті өскелең ұрпақтың табысты әлеуметтенуінің қажетті шарты болып табылады. Жеке тұлғаның толерантты қасиеттерін қалыптастыру және дамыту сәйкестендіру процесіне және өзін-өзі сәйкестендіруге қол жеткізуге байланысты. Плюралистік, көп деңгейлі сәйкестік әлеуметтену және өзін-өзі дамыту дағдарыстарын сәтті шешудің шарты болып табылатын жеке толеранттылықтың жоғары деңгейін анықтайды. Зерттеу нәтижелерінің нақтылығы мен негізділігі әдіснамалық ұстанымның айқындылығымен, зерттеу объектісіне, пәніне, мақсаттары мен міндеттеріне барабар әдістер кешенін пайдаланумен, философия, мәдениеттану, әлеуметтану, психология және педагогика бойынша еңбектерде ашылған теориялық ұстанымдарға сүйенумен, сондай-ақ зерттеуге мақала авторларының жеке қатысуымен қамтамасыз етілген, «Толеранттылықтың ғылыми-теориялық негіздері қазіргі заманғы педагогикалық білім беру контекстінде тұлғаны дамыту факторы ретінде» тақырыбында өткізілген.

Біз жүргізген зерттеу толеранттылықты тәрбиелеудің құрылымдық әдіснамасын жасауға мүмкіндік берді, онда мектеп пен университеттегі толерантты тұлғалық қасиеттердің даму кезеңдері бір-бірімен тығыз байланысты және біз анықтаған барлық жағдайларды ескере отырып, толерантты тұлғалық қасиеттердің даму заңдылықтарын ескере отырып және мұғалімнің алдына қойылған міндеттерді дәйекті түрде шешуге қол жеткізіледі.

Түйін сөздер: зерттеу, білім, толеранттылық, тәрбие, тұлға, қалыптастыру, әдіснама, отбасы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2022-138-1-128-140>

Кіріспе

Тәуелсіз Қазақстан өзінің тарихи дамуы барысында түрлі тарихи алғышарттар негізінде бүгінде көп ұлтты мемлекет ретінде қалыптасып, жүз қырықтан астам ұлттардың отанына айналып отыр. Кеңес өкіметі тарап, құрамындағы республикалар тәуелсіздіктерін алғаннан бері ТМД елдерінде саяси-экономикалық тұрғыда дамып әлемдік деңгейде танылған Қазақстанның жеткен жетістіктерінің бәрі елдегі ұлтаралық татулық пен толеранттылықтың жемісі, осы бағытта жүргізіліп келе жатқан Елбасы – Тұңғыш Президентіміз бен мемлекеттің жүргізіп келе жатқан сындарлы саясатының жемісі деп білеміз.

Қазақстан халқы бүгінде этникалық әртектілігімен ерекшеленетін қоғамда өмір сүреді. Ал этникалық әртектілік қоғамдағы әр түрлі этникалық топтар арасындағы қарым-қатынас сипатына әсерін тигізбей қоймайды, ал ол әсерлер кейде жағымсыз сипатта болуы мүмкін, яғни тұрмыстық жағдайдағы өзара түсінбестік, қақтығыс секілді қарама-қайшылықтар тіпті ұлтаралық қақтығыстар мен діни қақтығыстарға ұласу мүмкіндігі әлемде кездесіп отырған жағдайлар. Мұндай жағдайлардың әлемде белең алған тұсында әртекті қоғамда көп ұлтты мемлекетте ұлттардың бірге отырып, қатар өмір сүруінің озық үлгісін көрсетіп отырған Қазақстанның толеранттылық үлгісін әлемдік мемлекеттер мен діни конфессиялардың өкілдері мойындайды. Және де Қазақстан тәжірибесіне қызығушылық артып отыр. Тәуелсіздік алғаннан бергі кезеңдегі қол жеткізілген жетістіктерімізді ары қарай баянды етіп, дамыту үшін еліміздің болашағы – жастарды ұлттық мәдениет аясында толеранттылыққа тәрбиелеу қажеттігі туындайды [1].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында [2], «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында» [3] отандық білім беру жүйесінің негізгі міндеттері жас ұрпақты отансүйгіштік, биік мәдениет, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу және толеранттылыққа

тәрбиелеу деп көрсетіледі. Сондай-ақ, Қазақстанның білім беру жүйесін әлемдік деңгейге жеткізу мақсатында жасалып жатқан іс-шаралар да білімді, білімін үзбей жетілдіруге құштар, креативті, толерантты тұлға тәрбиелеуге бағытталған.

Толерантты тұлғаны дамыту және тәрбиелеу үшін әртүрлі әдістер мен әдіснамалар қолданылады. Толеранттылықты тәрбиелеу әдістері – бұл балалардың басқа адамдарды түсінуге және олардың өзіндік әрекеттеріне шыдамдылықпен қарауға дайындығын қалыптастыру тәсілдері. Зияткерлік салада толеранттылық құндылықтары: төзімділік идеялары, өзге әлеуметтік және ұлттық топтардың адамдарымен қарым-қатынас қағидаттары туралы білімді қалыптастыру қажет. Зияткерлік салаға әсер ету кезінде, ең алдымен, сендіру әдісі қолданылады. Сендіру толерантты мінез-құлықтың қажетті дәлелдерін ұсынады. Ұсынылған ақпаратты қабылдау және бағалау арқылы студенттер өз көзқарастарын, позицияларына бекітеді немесе түзетеді. Сол арқылы студенттерде адамдар арасындағы қарым-қатынас туралы көзқарастар жүйесі қалыптасады. Оқу процесінде «сендіру» әртүрлі формалар арқылы әдіс ретінде жүзеге асырылады, мысалы, түрлі әдеби шығармалардан үзінділер, тарихи салыстырулар, астарлы әңгімелер, хикаялар мен ертегілер қолданылады.

Сенім – өзін-өзі сендіру, өзін-өзі тәрбиелеу әдісі, бұл балаларда өздігінен, саналы түрде, кез келген әлеуметтік мәселенің шешімін іздеудегі көзқарастар жиынтығын қалыптастырады деп болжанады. Бұл форма баланың өзі жасаған логикалық тұжырымдарға негізделген.

Эмоционалды салада нормалар мен идеалдармен байланысты моральдық тәжірибенің сипатын қалыптастыру қажет: аяушылық, жанашырлық, сенім, ризашылық, жауапкершілік, мақтаныш, эмпатия, ұят және т.б. эмоционалды салаға әсер ететін әдіс – ұсыныс және онымен байланысты тарту әдістері. Ұсыныс бойынша сыни емес қабылдауды тудыратын психикалық әсер, қабатты немесе бейнелі деп түсініледі және кез-келген ақпаратты ассимиляциялау.

Мотивациялық салаға әсер ету әдістері балаларда олардың өмірінің белгілі мотивтерін қалыптастыруға негізделген сәндеуді қамтиды. Ынталандыру әртүрлі вариацияларда жүзеге асырылады. Бала өзінің мінез-құлқын оң жағына өзгерткен кезде мақұлдау, мақұлдау тіркесі. Қарым-қатынас пен әртүрлі ұлттық және әлеуметтік топтар өкілдерінің бірлескен іс-әрекетін ұйымдастырудың толерантты мінез-құлқын ынталандырады.

Ерікті салада толерантты мінез-құлықты жүзеге асыруда адамгершілік - еріктік ұмтылыстарды қалыптастыру қажет: батылдық, адамгершілік мұраттарын қорғаудағы принциптілік. Ерікті саланың қалыптасуына алдын-ала әсер ету талаптар мен жаттығулар әдістерін қамтуы мүмкін. Толеранттылықты тәрбиелеу үшін жанама талапты (ұсыныс, сұрау, ескерту, сенім, мақұлдау және т.б.) тиімді пайдалану.

Жеке тұлғаның қалыптасуына әсер ететін әртүрлі әлеуметтік факторлардың бірі-отбасы. Қазіргі қоғамда отбасы баланың бастапқы әлеуметтену институты ретінде қарастырылады және оның маңыздылығы адамның өмірінің маңызды бөлігінде болуымен байланысты. Мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеудегі отбасының рөлін асыра бағалау қиын. Отбасы баланың негізгі тұлғалық қасиеттерінің дамуына шешуші әсер етеді, оның адамгершіліктің әлеуетін қалыптастырады. Отбасында балалар әлеуметтік өмірдің алғашқы тәжірибесін алады, адамгершілік сабақтарын алады, отбасында олардың сипаты қалыптасады, көкжиегі кеңейеді, бастапқы өмірлік ұстанымдар қалыптасады.

Педагогикалық толеранттылық мәселесі төңірегінде «Formation of tolerance of future teachers in the process of professional preparation» тақырыбындағы ғылыми мақалада Н.С.Савченко бастаған ғалымдар өз көзқарастарын төмендегідей мазмұнда білдіреді. Олар, педагогикалық толеранттылықты білім беру үдерісінде барлық субъектілермен толерантты қарым-қатынас жасай білу қабілеттілігі мен шеберлігі деп түсінуді ұсынады. Толеранттылықты реттеу – мұғалімнің жеке басында, студенттер мен олардың ата - ана-

ларының тұлғасында толеранттылықты қалыптастырудағы белсенді ұстаным екендігін жазған. Сондай-ақ төзімділік жеке қасиет, жүріс-тұрыс нормасы педагогикалық этика компоненттері екендігін айтқан. Ғалымдар педагогикалық төзімділіктің өзге адамдарды эмпатикалық түсінікте, ашық және сенімді байланыста қабылдау жағдайында орнығатыны туралы айтады [8]. Тарих ғылымдарының докторы, профессор Ғабитов Т.: «Толеранттылық түсінігіне қазақтың сабырлылық ұғымы дәл келеді деп ойлаймын», - деп айтқан [9, 14-б.].

Міндет қою

Толеранттылық ең әуелі отбасында бастау алуы керек. Қазақстанда бұл мәселе ерекше мәнге ие екендігі түсінікті, себебі елімізде жүз отыздан астам ұлт пен ұлыс өкілдері бірге жасайды. Қазақ халқының қанында бар қонақжайлылық, сабыр мен төзімділік секілді қасиеттер отбасындағы тәлім-тәрбие арқылы одан әрі тереңдеп, ұштасады. Ата-бабаларымыздан келе жатқан толеранттылыққа кішкентайынан отбасында тәрбиелеуді жалғастыруымыз керек.

Отбасы – баланың алғаш өмір сүру ортасы ғана емес, тәрбие ортасы да. Отбасындағы отбасы мүшелері арасындағы қалыптасқан қарым-қатынастың баланың тұлға болып қалыптасуына тікелей байланысты екені даусыз. Ғалымдар отбасындағы қарым-қатынасты ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынас, орта буын мен аға буын арасындағы қарым-қатынас, әке-шеше мен бала арасындағы қарым-қатынас деп қарастырады.

Отбасы - бұл білім беру ортасының факторларының маңызды жиынтығын құратын, білім беру процесінің сәттілігін анықтайтын әлеуметтік институт. Адамның психикалық және физикалық денсаулығы отбасымен тығыз байланысты. Отбасылық тәрбие адамның дүниеге келуінен басталады және өмір бойы жалғасады. Отбасында ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан ата-бабаларымыздың рулық сабақтастығы, салт-дәстүрлері, күнделікті даналығы, ізгі ниеттері сақталады.

Олар салауатты ұлттық сана мен төзімділіктің негізі болып табылатын өзін-өзі танудың құндылық негізін құрайды.

Мақсаты

Ғалымдар ата-ана мен балалардың отбасындағы қарым-қатынасын 3 түрге бөледі: диктат, қамқоршылық, ынтымақтастық:

- диктат қатынасында ата-аналар талабы, бұйрығы, тіпті зорлық көрсетуі бірінші орында болады. А.С.Макаренко талап қоюды құрмет көрсетумен ұштастырмаған жағдайда оның бала тәрбиесіне зиян келтіретінін ескерткен [10];

- қамқоршылық – диктатқа қарама-қарсы қатынас түрі болып табылады, балаға шектен тыс қамқорлық көрсету, қиындықтарды өз бетімен жеңуде еркіндік бермеу, қиындықтан өз бетімен шығуға үйретпеу де бала тәрбиесіне зиянды;

- ынтымақтастық-идеалды қатынас, мұнда баланы түсіну, оған деген сүйіспеншілік, құрмет көрсету талап қоюмен бірге ұштастырылады. Мұндағы диктат, қамқорлық, интолеранттылық ата-аналар мен балалар арасындағы қатынас түрлері болса, ынтымақтастық қатынас толеранттылыққа тәрбиелейтін қатынас түрлерінің ең қолайлысы деуге болады.

Тарихы

«Толеранттылық» терминін түсіндіруде ғалымдар түрлі көзқарасқа ие болады. Көп ретте «толеранттылық» «төзімділік» сөзінің баламасы ретінде қолданылады. Қазақша «төзім» сөзінің сабыр, шыдам, тағат секілді синонимдері кездеседі. Демек, «төзімділік» басқаларға, олардың түрлі іс-әрекеттері мен сөздеріне төзу мен шыдау дегенді білдіреді.

«Толеранттылық» (лат. «tolerantia» – шыдам, төзім) термині «Жаңа шет тілдері сөздігінде» «бір нәрсеге, біреуге төзімділік, төзу, шыдау» деп түсіндіріледі [4].

Толеранттылық ұғымына қарама-қарсы түсінік не құбылыстың (инотолеранттылық) адамзат тарихының өн бойында болғаны бел-

гілі. Инотолеранттылық дегеніміз төзімсіз, шыдамсыз, үрейге берілгіш адам дегенді білдіреді, ондай адамдар кінәні өзінен емес өзгеден іздейді. Инотолерантты адамдардың жиі кездесуі салдарынан түрлі қоғамда түрлі мәселелер туындап отырған. Бүгінгі күндегі түрлі діни, идеологиялық қақтығыстар, соғыстар, қоғамдағы ажырасулар санының, жетімханалардағы тастанды балалардың көптігі, қоғамның дертіне айналып отырған жасөспірімдер арасындағы суицидтер – осылардың барлығы қоғамдағы төзбеушіліктің нәтижесі.

Инотолеранттылықпен қатар толеранттықты түсіну үшін оған қарама-қайшы негізгі ұғымдарды дұрыс түсіну қажет:

- *ксенофобия* (грекше xenos - «жат» және phobos - «қорқыныш») - бөтен адамдардан немесе шетелдіктерден қорқу, я болмаса оларды жек көру (Neufeldt, 1994);

- *нәсілшілдік* (расизм) - ғылыми дәйектер келтірмей-ақ нәсілдерді мінез-құлық, ақыл-ой секілді белгілері бойынша ажыратуға тырысатын, бір нәсілдің екінші біреуінен жоғары тұруына сендіруге әрі нәсілді өздері ойлағандай «таза» қалпында сақталуына жұмыс жасайтын доктрина немесе ілім (Neufeldt, 1994);

- *маргиналдандыру* - бұл азаматтық қоғамның ыдырауы, оны әлеуметтік топтардың ыдырауы, адамдар арасындағы дәстүрлі байланыстардың үзілуі, жеке адамдардың ортақ әлеуметке қатыстылық сезімін жоғалтуы, эстетикалық, этикалық, құқықтық, физиологиялық және жалпыадамзаттық нормалар мен құндылықтарды бұрмалау, адамдардың болжамсыз әрі бақылаусыз әрекет ететін билікке, демагогтар мен авантюристтерге толықтай тәуелді бола бастауы сияқты жағымсыз жағдайлардан көруге болады (Н.Е. Яценко, 1999);

- *лаңкестік* (терроризм) - қоғамдық қауіпсіздікті бұзу, халықты үрейлендіру, мемлекеттік органдардың, шет мемлекеттердің және халықаралық ұйымдардың шешім қабылдауына ықпал ету мақсатында мемлекеттің немесе қоғам қайраткерлерінің қызметін тоқтату, я болмаса осындай қызметі үшін кек алу мақсатында жеке тұлғаларға немесе ұйымдарға қарсы қылмыс жасау не оны жа-

саймын деп қорқыту (ҚР «Терроризмге қарсы күрес туралы» Заңында берілген анықтама).[5]

XVII ғ. француз филологы әрі педагогы Пьер Ларусс өзінің энциклопедиялық сөздігінде «толеранттылық» сөзінің ұғым ретінде ең алғаш рет 1361 жылы пайда болғандығын жазады.

Ағылшын этимологиясының Оксфорд сөздігінде «tolerance» ұғымының пайда болуы XV ғасырға, ал «toleration» ұғымының пайда болуы XVI ғ. жатқызылады. XV ғасырда ол «төзімділік», «ауруға төзу қабілеті» мағынасында қолданысқа енсе, ал XVI ғасырда «ризалық», «ұстамдылық», «сабырлылық» ұғымдары ретінде қолданылған.

«Толерантты», «толеранттылық» сөздері латын тілінен алғашында француз тіліне, кейіннен еуропа тілдеріне енген. Бұл сөздердің мағынасы «рухани, адами, идеялық, діни көзқарастар менің ұстанымдарыма жат болса да, қабылдаймын» дегенге саяды. Ал педагогика ғылымында толеранттылық төзімділік, шыдамдылық, ымыраластық, байсалдылық, кісілік, ізгілік, кемелін таңдау, келісімін табу деген мағына береді [6].

«Төзімділік» ұғымы алғаш рет 1953 жылы медицина саласында пайда болған. XX ғ. 80-ші жылдарының аяғында «толеранттылық» ұғымының синонимі болып табылатын саяси термин ретінде қолданылған.

«Толеранттылық» терминінің мағынасын терең талдап, құрылымын білу үшін ресми құжаттарға да назар аударайық. Толеранттылық 1995 ж. ЮНЕСКО-ның Бас конференциясы бекіткен «Толеранттықтың принциптері Декларациясында» былайша қарастырылады:

1) әлемнің бай мәдениеттерін, өзін-өзі көрсетуін, жеке адамның қасиеттерінің көрініс табуын дұрыс түсініп, қабылдап, құрметтеу;

2) наным-сенімдерден, ақиқатты шексіздендіруден бас тартып, халықаралық құқықтық актілерде бекітілген адам құқы саласындағы ережелерді бекіту. Қазақ түсінігіндегі «қонақжайлық» ұғымы осы толеранттық ұғымымен мағыналас келеді [7].

Аталған ұғымды талдау нәтижесінде әлемдегі түрлі мәдениеттердің әралуандылығын түсіну және қабылдау арқылы «құрметтеу» ұғымы, адам даралығын білдіру әдістері мен

өзін-өзі білдіру нысандары «толеранттық» ұғымының басты мәні мен негізі екендігі анықталды.

Қазақ дүниетанымында төзімділікке байланысты шыдамдылық, сыйластық, түсіністік, кішіпейілділік, мейірім мен кешірім секілді қазақы ұғымдар мен түсініктер жүйесі көне түркі дәуірінен күні бүгінге дейін жалғасып келеді. Сондай-ақ төзімділікпен қатар ұлттық таным-түсінікте төзбестікпен байланысты намыс ұғымы да бар.

Толеранттылық парасаттың үлгісі қазақ билерінде молынан кездеседі. Соның бірі Қазыбек бидің қалмақ ханы Қонтайшыға айтқан: «Біз қазақ деген мал баққан елміз», «досымызды сақтай білген елміз, дәм тұзды ақтай білген елміз, асқақтаған хан болса, хан ордасын таптай білген елміз», «...берсең жөндеп бітіміңді айт, не тұрысатын жеріңді айт!» деп келетін атақты сөздері төзімділік пен намыс-жігердің жарқын мысалы.

Қазақ билері сондай-ақ «Төремін деп тепсінбе, төре мен құл майданда, кәрі мен жас ақылда, бай мен кедей мырзалықта, барлық адам көр мен қаза жауабында теңеледі», - деп, адамдардың бір-бірінен еш артықшылығы не кемдігінің болмайтынын, бәрінің ақыл-парасат, намыста теңесетінін айтқан.

Сонымен толеранттылық ұғымын талдай келе, «толеранттық» дегенді адамзат қоғамына байланысты жалпы түрде мынадай түсіндіруге болады:

Толеранттылық – бұл жергілікті халықтың сол елде өмір сүретін басқа ұлт өкілдері мен басқа діндегі адамдарға түсіністікпен қарап, олардың өмір салтына, көзқарастарына, құндылықтарына деген төзімділік белгісі. Жалпы толеранттылық – өркениетті қоғамға тән құбылыс. Бұл – халық сана-сезімінің, салт-дәстүрінің, рухани байлығы мен мәдениетінің кемелденгенінің айқын көрінісі.

Ұлтына қарамастан Қазақстанда тұратын әрбір азамат Қазақстанды туған Отаным деп қабылдауы тиіс. Сонда ғана әрбір азаматтың жүрегінде қазақстандық патриотизм сезімі оянып, өз Отаны – Қазақстанға деген перзенттік мақтаныш сезімі өркен жаюына негіз қаланады.

Отбасы – баланың туғаннан өсетін ортасы, бастапқы маңызды тәжірибе алаңы. Отбасында бала отбасы мүшелері арқылы басқа адамдармен қарым-қатынас жасауды үйренеді, яғни басқаларды тыңдау, өзгелердің көзқарастарын сыйлау, олармен санасу, шыдамдылықпен қарауға машықтанады. Демек, ата-ана – толеранттылыққа үйрететін адамдар. Толерантты мінез-құлық тәжірибесін алуда ата-ана мен туған-туыстан алатын үлгі-өнегенің маңызы зор. Ең бастысы бала бойында толеранттылық қасиеттің қалыптасуына отбасындағы қарым-қатынас пен ата-аналар мен туысқандар арасындағы қарым-қатынас қатты әсер етеді.

Оқушылар арасында құндылық бағдарларын қалыптастырудың басым объектілері-адамзат пен адам, табиғат пен өмір, еңбек пен білім, Отан мен отбасы. Жалпы білім беру мазмұнының аксиологиялық қанықтылығы мектеп оқушыларында жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандартында белгіленген базалық ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл ретте білім беру процесін құндылықтық таңдаудың әртүрлі модельдерімен қанықтыру, оқушыларды басқалардың игілігі үшін қызметке тарту және оған қатысудың риясыз уәждерін дамыту, әлемге құндылық қатынастарының өзіндік жүйесін рефлексия және ұғыну қабілетін дамыту талап етіледі. Екінші шарт өңірдің көпэтникалық білім беру кеңістігінің этномәдени әлеуетін пайдалануды болжайды, бұл көпмәдениетті тұлғаның этномәдени бірегейлігін барабар қалыптастыруды қамтамасыз етуге және оның басқа ұлт өкілдеріне оң, толерантты көзқарасын қалыптастыруға, қарым-қатынас пен ынтымақтастық тәжірибесі, өзінің және басқа да жақын тұратын халықтардың мәдениетін меңгеру жағдайында әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті дамытуға мүмкіндік береді [10].

Мұғалім ата-ананы қайта тәрбиелей алмайтыны белгілі, бірақ ата-ана мен бала арасындағы өзара қатынасқа әсер ете алады және де баламен арнайы жұмыс жасау арқылы оның өзгелерге қарым-қатынасын түзеуге болады.

Баланың бойында толеранттылықты қалыптастыруда оқытушылар ата-аналармен мақсатты жұмыстар жүргізуде отбасындағы қарым-қатынастар мен отбасының ерекшеліктерін ескеруі қажет. Толеранттылықты қалыптастыру күрделі үрдіс. Бұл үрдіс сынып жетекшісі мен мектеп психологының жүргізілмейді. Ең алдымен психологтың көмегі қажет болары түсінікті. Яғни тұлғаның толеранттылық деңгейіне диагностика жүргізіп барып оны қалыптастыру жұмыстарын жоспарлау керек. Сол себепті психолог түрлі әдістерді пайдалана отырып тұлға толеранттылығының қалыптасу деңгейін анықтап беруі шарт.

Зерттеу әдістері

Біз зерттеу жұмысы аясында ата-аналар арасында толеранттылық деңгейін анықтау мақсатында Түркістан қаласындағы №23 ІТ-лицейінде диагностика жүргізген едік. Бала тәрбиесінде ата-ананың алатын орны өте зор екені белгілі. Ата-ана мен балалар арасындағы толеранттылық қарым-қатынас мәселелеріне қатысты бала мінез-құлқын жақсы түсіну үшін оған дамуы үшін не қажет екенін білу маңызды. Осы мақсатта біз ата-аналарға арналған «Қазақ қоғамындағы толеранттылықтың қалыптасуы деңгейі» атты саунаманы құпия түрде өткіздік. Бұл саунаманы біз өзіміз жасап, 217 «Ғылымды дамыту» бюджеттік бағдарламасы, 102 «Республикалық бюджет қаражаты есебінен ғылыми зерттеулерді гранттық қаржыландыру» кіші бағдарламасы бойынша, АР09561743 ІРН «Заманауи педагогикалық білім беру контексіндегі тұлғаның даму факторы ретінде толеранттылықтың ғылыми-теориялық негіздері» ғылыми жобаны іске асыруға мемлекеттік тапсырыс шеңберінде ғылыми зерттеулерді орындау мақсатында жасадық. Жалпы бұл сауалнамаға 30 ата-ана қатысты, нәтижесінде ата-аналардың 80%-ы баланың өз құқықтарын мойындайтын, балаларына қателерін түсіндіріп, «қолымен істегенді мойнымен көтеру қажеттігін», яғни іс-әрекеттері үшін жауапкершілікті сезінуді үйрететін жандар екендері анықталды. Осы

Зерттеудің қорытынды салыстырмалы нәтижелері

Этапы эксперимента	УРОВНИ											
	Высокий				Средний				Низкий			
	ЭГ – 78 ст-в		КГ – 75 ст-в		ЭГ – 78 ст-в		КГ – 75 ст-в		ЭГ – 78 ст-в		КГ – 75 ст-в	
	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%
Констатирующий	2	2,56	3	4	32	41,02	27	36	44	56,41	45	60
Формирующий	21	26,92	6	8	49	62,82	36	48	8	10,25	33	44

сауалнама нәтижесінде толеранттылық деңгейі жоғары – 8 ата-ана, толеранттылық деңгейі жоғары емес – 14 ата-ана, интолеранттылық дамуы жоғары деңгейде – 2 ата-ана, интолеранттылық даму деңгейі жоғары емес – 6 ата-ана екені анықталды. Соңында сауалнама нәтижесі ата-аналардың өзге ұлттарға сыйластықпен және мейірімділікпен қарайтындығы көрінді. Сауалнамалар алынып болған соң, сонында ата-аналарға баламен қарым – қатынасқа байланысты біздің тарапымыздан көптеген тиімді кеңестер ұсынылды.

Сондай-ақ, студенттерге «Толеранттылық – адамгершілік мәдениетінің бөлігі ме?» атты тестті өткіздік, соның ішінде толеранттылықпен отансүйгіштік тәрбие туралы мәселелерді қамтидық.

Зерттеудің айқындаушы және қалыптастырушы кезеңін өткізу кезінде біз Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің «6B01406-Музыка» мұғалімін даярлау білім беру бағдарламасы бойынша білім алып жатқан 3-4 курс студенттерін, сондай-ақ Түркістан қаласының бірнеше жалпы білім беретін мектептерінің жоғары сынып оқушыларын тарттық. Біздің зерттеуіміз толеранттылықты қалыптастыру негіздеріне негізделген тұлғаның рухани-адамгершілік дамуы, егер кәсіби дайындық Қазақстанның жалпыадамзаттық құндылықтары, этностық мәдениеті туралы ақпаратты қоса алғанда, вербалды, әрекеттік және жеке тұлғаға бағдарланған тәсілдемелер синтезіне, гуманитарлық білім (философиялық, мәдениеттану, педагогика-

лық) жүйесіне негізделсе, неғұрлым тиімді болатынын дәлелдейді.

Зерттеу эксперимент сатысында қолданылған бірдей диагностикалық құралдарды қолданды. Студенттерді зерттелетін қызмет түріне университеттің теориялық және әдістемелік моделінің тиімділігі зерттеудің анықтау және бақылау кезеңдерінде алынған деректерді салыстыру арқылы анықталды. Зерттеудің бастапқы және соңғы нәтижелері бақылау тобын бастапқы және қайталама тексеру барысында алынған деректермен салыстырылды. Нәтижесінде мотивациялық-құндылық, логикалық-конструктивті және көркемдік-операциялық компоненттер бойынша баллдар жиынтығынан шығатын интегративті баға қойылды.

Ұсынылған кестеден көріп отырғанымыздай, эксперименттік топта сапалық жағынан да, сандық жағынан да айтарлықтай өзгерістер болды. Мәселен, егер бастапқыда зерттелетін қызметке әзірлік деңгейі жоғары кіші топтың құрамында екі адам (2, 56%) болса, онда зерттеу аяқталғаннан кейін ол 21 адамды (26,92%) құрады. Дайындық деңгейі орташа кіші топқа зерттеудің айқындаушы кезеңінде 32 (41,02%) студент, нәтижесінде – 49 (62,82%) студент ұсынылды. Дайындық деңгейі төмен кіші топта бастапқыда 44 оқушы (56,41%) болды, ал қорытынды кезеңде тек 8 (10,25%) қалды.

Сонымен қатар, бақылау тобында сабақ аяқталғаннан кейін дайындық деңгейі төмен кіші топта 33 адам (44%) болды. Бақылау то-

бындағы айқын емес өзгерістер басқа кіші топтарда да болды. Мысалы, дайындық деңгейі жоғары топшаны 3 адам (4%) құрады, анықтау кезеңінде 2 (2,56%) студент болды. Дайындық деңгейі орташа кіші топқа 36 адам (48%) кірді, яғни бақылау кезеңімен салыстырғанда тек 9 адамға артық.

Эксперименттік зерттеудің осы кезеңінде (анықтаушыдағы сияқты) бақылау және эксперименттік топтардың студенттерінде диагностикалық сауалнаманың көмегімен этномәдени төзімділіктің қалыптасу деңгейі анықталды. Егер тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың айқындаушы және бақылау кезеңдерінде алынған деректерді салыстыратын болсақ, онда эксперименттік топтағы этномәдени толеранттылық деңгейі айтарлықтай жоғарылағаны, ал бақылау тобында ол іс жүзінде өзгеріссіз қалғаны айқын болады. Осылайша, болашақ музыка мұғалімдерін музыкалық сабақтар барысында мектеп оқушыларының этномәдени толеранттылығын қалыптастыруға арнайы даярлау студенттердің этномәдени толеранттылық деңгейін көтеруге мүмкіндік береді деген жұмыс гипотезасы толығымен расталды.

Толеранттық сана аяқ асты қалыптаспайды. Жалпы тұлғада толеранттылықты қалыптастыру үшін рухани дамудың белгілі бір сатыларынан өтеді. Бұл – педагогикалық мәселе. Сол себептен соңғы кездері мектептегі толеранттық жайлы көптеп айтылып жүр. Өйткені онда тұлға тәрбиеленіп, қалыптасады.

Зерттеу жүргізу барысында тарихи-философиялық, психологиялық-педагогикалық, мәдениеттанулық, салыстырмалы зерттеу әдістері қолданылды, контент-талдау жүргізілді. Мәдени зерттеудің ерекшелігі-жалпы философиялық (аналитикалық, синтетикалық және т.б.) әдістермен қатар толеранттылық феноменінің қалыптасу кезеңдерін дәйекті анықтау үшін сипаттамалық әдістер қолданылды.

Нәтижелер және талқылау

Мектеп тәрбиенің негізгі институттарының бірі болғанымен балалардың отбасылық толеранттық қасиеттерін қалыптастырудағы мүм-

кіндіктері болымсыз. Қоғамдағы балаға деген қатынасты толерантты деп те айта алмаймыз. Көптеген зерттеушілердің ойынша балаларға ересек адамдар тарапынан көңіл аз бөлінеді және оларды толық түсінбейді.

Мектеп балалар үшін еркіндіктің, толеранттықтың орталығына айналуы керек. Толеранттықты қалыптастыру үшін маңызды қадам мұғалім мен оқушының педагогикалық қарым-қатынасқа түсуі. Бұл жағдайда мұғалім қандай жолмен болса да толеранттылықты қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Оқушылардың өмірлік ұстанымдарын қалыптастырып, толеранттылыққа тәрбиелеу мақсатында оқыту мен тәрбиелеу ісі жеке тұлғаға бағытталған болуы тиіс. Бұл оқушылардың тәрбие жұмыстарын адамзатқа ортақ түрлі қоғамдық-экономикалық жағдайларға, саясатқа, идеологиялық көзқарастарға, мәдениетке, діни нанымдарға төзімділікті қалыптастыруға бағытталуы керек. Бүгінгідей ізгілікті қоғамда білім мекемелері тәрбиеленушілердің бойында ата-анаға, бір-біріне, қоғамдағы басқа адамдарға деген сыйлы қатынасты, жасы үлкендер мен жас балаларға қамқорлық пен көмек көрсету, табиғат пен қоршаған ортаны қорғауға даяр тұлға тәрбиелеп шығуы қажет. Бұндай тәрбие отбасы мен мектеп қабырғасында ұлттық тәрбие беру арқылы қалыптасады. Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасында «Жастардың төл мәдениеттен нәр алуы, еліміздің тарихи өткенін оқып-үйренуі, қоғамымыздағы достық ахуал мен бейбітшілікті, рухани келісімді нығайту жас ұрпақ бойында біздің ортақ Отанымызға – Қазақстан Республикасына деген мақтаныш сезімін қалыптастыруы тиіс» - деп көрсетілген.

Әрине ол үшін сыныптан тыс жұмыстар мен ұжымдық-шығармашылық жұмыстар жүргізу арқылы оқушылардың өзгелерге деген төзімділігін, кез келген жаңа ортаға тез бейімделуін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жалпы жоғарыда аталған жұмыстардың барлығы дерлік отбасындағы бала мен ата-ананың, мектеп қабырғасындағы бала мен сыныптастарының және бала мен мұғалімнің

арасындағы нағыз толерантты қарым-қатынас қалыптастыруға септігін тигізері анық. Осы орайда, аталмыш тақырыпты зерттеудегі негізгі түйінді ұсыныстарымды айтар болсам, олар:

Оқушылардың толеранттылығын қалыптастыру үшін ең мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыру, іскерліктерін қалыптастырып, дағдыларын жетілдіру.

- Аталған мәселе бойынша арнайы қосымша пәндер енгізу. Әрине Елбасымыз бұл туралы да айтып, осының негізінде ЖОО-да, колледждерде ғана толеранттылықты оқытатын арнайы пәндер енгізілген еді. Алайда оның өзі республикамыздың барлық өңіріндегі оқу орындарында енгізілмей отыр.

- Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда толеранттылықты қалыптастыру мақсатын үнемі назарда ұстап, ескеру, мектептегі пәндерге байланысты қосымша жұмыстар мен тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруда жұмыс мазмұнына толеранттылық мәселесін енгізу арқылы оқушыларда толеранттылықты қалыптастыру мәселесінде кешенділікті қамтамасыз ету.

- Сондай-ақ, толеранттылық мәселесі туралы кітаптар дайындау, үздік ғылыми жұмыстарға байқау жариялау, шығармашылық байқаулар, форумдар, спорттық сайыстар өткізу, БАҚ беттерінде түрлі мақалалар жарияланып, кинолар түсіру және «Мерейлі отбасы» секілді республикалық өзге ұлт өкілдері отбасылары арасында отбасылық байқаулар өткізу.

Қорытынды

Сонымен біз осы зерттеу жұмыстары аясында мәселені түгелімен шештік деген ойдан аулақпыз, оның жекелеген аспектілері, мәселен, тұлғаның этникалық толеранттылығын қалыптастырудағы білім беру деңгейлерінің сабақтастығы, этникалық толеранттылық пен этникалық сәйкестілік мәселелерінің арақатынасы, этникалық толеранттылық қалыптастыруды технологияландыру, т.б. мәселелер әлі де болса терең әрі жан-жақты зерттеуді қажет етеді.

Бүгінгі таңда ұлттық құндылықтарға негізделген оқушыларды адамгершілік тәрбиелеу – бұл өмірдің талабы, қоғамның қажеттілігі. Ал ұлттық мәдени құндылық деген не? Бұл әр ұлтқа тән әдет-ғұрып, салт-дәстүр, яғни, ғасырлар бойы жинақталған рухани және адамгершілік құндылықтар [11].

Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқytудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсетілген.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев Жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім» [12, 8-б.]. Сондықтан, дамудың қазіргі кезеңі білім беру жүйесінің алдына оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс-тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде.

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі – мұғалім. Ізденімпаз мұғалім шығармашылық қабілетін ұштап, сабақты түрлендіріп өткізу арқылы тұлғаның жүрегіне жол таба алады. Әрбір мұғалім ұстаз атанған соң оны қадір тұтып, қастерлеуі тиіс. Нағыз ұстаз – кәсібін, пәнін, шәкірттерін, жұмыс жасайтын мектебін шексіз сүйетін адам. Өзгермелі қоғамдағы бүгінгінің мұғалімі – педагогикалық құралдарды күнделікті меңгеретін, тұрақты жетілдіретін, рухани дамыған, өмір бойы дамитын шығармашыл тұлға. Нарық жағдайындағы мұғалімге қойылатын талаптар: бәсекеге қабілеттілік, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі.

Сонымен, жаңа формация мұғалімі дегеніміз рефлексияға қабілетті, өзін дамытуға талпынатын әдіснамалық, дидактикалық-әдістемелік, зерттеушілік, коммуникативті, ақпараттық секілді құзыреттіліктері жоғары деңгейде сипатталатын рухани-адамгершілікті,

азаматтық жауапкершілікті, сауатты, белсенді, толерантты, шығармашыл тұлға.

Нәтижеге бағытталған білім моделі мен басқарудың жаңа парадигмасы аясында қазіргі таңда жекелеген ұғымдар мен нормаларды және тиімді педагогикалық технологияларды меңгеруде педагогтардың кәсіби мәдениетін дамытуға бағытталған оқу қажеттіліктері туындап отыр.

Педагогтардың оқу қажеттіліктері біліктілік арттыру жүйесінде нақты білімнің мәнін түсініп, соның нәтижесінде өзіндік іс-әрекет жасауға және жеке тәжірибесін жетілдіру мақсаттарына байланысты қалыптасады. Осы заманғы мұғалімнің мүмкіндіктері көп.

Сол себепті педагогтардың кәсіби шеберлігін функционалдық сауаттылықпен ұштастыру үшін нәтижеге бағытталған білім беруде білімді мақсатты түрде беріп, қалыптастыратын, ары қарай дамытатын андрогогикалық процесс қажет болады. Басқаша айтсақ, ересектерге арналған жалпы және кәсіби білімнің қажеттілігін дамыту. Сондай-ақ, білім, ғылым, мәдениет саласындағы жетістіктерді оқыту арқылы ересектердің жалпы мәдениеті мен

әлеуметтік белсенділігін дамытуға бағытталған танымдық іс-әрекетке ынталандыру мақсатында білім беру. Қазіргі білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді мақсат етеді. Мұндай білім беру оның педагогикалық, психологиялық, философиялық негіздері мен теориясын және тәжірибесін қайта қарап зерделеуді қажет етеді. Сондықтан еліміздің білім беру жүйесінде жаңа мазмұндағы тың идеяларға негізделген оқыту үдерісін қамтамасыз ету міндеті тұр.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Мақала 217 «Ғылымды дамыту» бюджеттік бағдарламасы, 102 «Ғылыми зерттеулерді гранттық қаржыландыру» кіші бағдарламасы аясында орындалатын АР АР09561743 «Толеранттылықтың ғылыми-теориялық негіздері заманауи педагогикалық білім беру контекстінде тұлғаны дамыту факторы ретінде» ЖТН жобасы бойынша гранттық қаржыландыру аясында дайындалды.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 1999. – 296 б.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, 2007 ж. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319> (қаралған күні: 10.09.2021).
3. «Қазақстан Республикасында Білім беруді және Ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы» <http://www.edu.gov.kz> (қаралған күні: 10.09.2021).
4. Толерантность // Новый словарь иностранных слов: [более 4500 слов] / сост. М. Ситникова. – Изд. 3-е. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 300 с.
5. Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы 1999 жылғы 13 шілдедегі №416-І Қазақстан Республикасының Заңы (2020.16.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). – URL: <http://www.edu.gov.kz> (қаралған күні: 10.09.2021).
6. Словарь иностранных слов. – М., 1982. – 608 с.
7. Декларация принципов толерантности: утв.: резолюцией Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 г. – URL: www.tolerantnost.ru (дата обращения: 11.09.2021).
8. Savchenko N.S. Formation of tolerance of future teachers in the process of professional preparation. // Revista ESPACIOS. Vol. 39 (Number 43) 2018. - P. 3.
9. Ғабитов Т.Х. Қазақстан мемлекетіндегі төзімділік мағынасы //Әл- Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 80 жылдығына арналған «Қазақстандағы мәдени жаңару мәселесі» атты халықаралық ғылыми- практикалық конференция материалдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
10. Turgunov Y., Abdimomynov Y.B., Smanov B., Shakhanova R., Naimanbaev A., Kenan Koch. The Problem of Elimination of Illiteracy by writing textbooks in the steppe. // Esta revista fue editada en formato

digital por el personal de la Oficina de Publicaciones Científicas de la Facultad Experimental de Ciencias, Universidad del Zulia. Maracaibo – Venezuela. Opción, Año 35, No. 88 (2019): P. 543–566.

11. Kuzdeubayeva A.B., Zhakaeva S.A., Sopbekov S.O. Some pedagogical aspects of education of the individual with the instilling of national values into spiritual and moral values / Ясауи университетінің хабаршысы. – 2021. – №4 (121). – 105–117 б.

12. ҚР Президентінің жолдауы. «Қазақстан-2050» Стратегиясы – жедел өзгермелі тарихи жағдайлардағы жаңа Қазақстанның жаңа саяси бағыты». – URL: [http:// www.akorda.kz](http://www.akorda.kz) (қаралған күні: 11.09.2021).

А.Б. Куздеубаева¹, С.А. Жакаева², С.О. Сопбеков¹, С.Т. Айсина²

¹Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясауи, Туркестан, Казахстан

²Костанайский государственный университет имени Ахмета Байтурсынова, Костанай, Казахстан

Воспитание толерантности в семье как фактор развития личности

Аннотация. Обращение к проблеме формирования толерантности связано с проблемами общества, кризисом общественных отношений, негативно влияющим на воспитание ценностных установок молодого поколения.

Цель статьи - рассмотреть методологические аспекты толерантности как фактор развития личности для передачи идей толерантности и методов ее воспитания подрастающему поколению, что, на наш взгляд, является актуальной задачей в современных условиях.

Актуальность статьи обусловлена ростом социальной и профессиональной мобильности населения, изменением структуры общества, формированием нового образа жизни людей, изменением их поведения, привычек, потребностей.

Способность к созиданию, развитию, взаимодействию в условиях поликультурного многонационального общества является необходимым условием успешной социализации подрастающего поколения. Формирование и развитие толерантных качеств личности связано с процессом идентификации и достижением самоидентичности. Плюралистическая, многоуровневая идентичность обуславливает более высокий уровень толерантности личности, что является условием успешного разрешения кризисов социализации и саморазвития.

Достоверность и обоснованность результатов исследования обеспечены определённой методологической позицией, использованием комплекса методов, адекватных объекту, предмету, цели и задачам исследования, опорой на теоретические положения, раскрытые в трудах по философии, культурологии, социологии, психологии и педагогике, а так же личным участием авторов статьи в исследовании, проведенном по теме «Научно-теоретические основы толерантности как фактор развития личности в контексте современного педагогического образования». Проведённое нами исследование дало возможность вывести структурированную методологию воспитания толерантности, в котором этапы развития толерантных качеств личности в школе и вузе тесно взаимосвязаны и достигаются при соблюдении всех выделенных нами условий, при учёте закономерностей развития толерантных качеств личности и последовательном решении поставленных перед педагогом задач.

Ключевые слова: исследование, образование, толерантность, воспитание, личность, формирование, методология, семья.

¹A.B. Kuzdeubayeva, ²S.A. Zhakaeva, ¹S.O. Sopbekov, ²S.T. Aisina

¹Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan

²A. Baitursynov Kostanay State University, Kostanay, Kazakhstan

Education of tolerance in the family as a factor of personal development

Abstract. The appeal to the problem of tolerance formation is connected with the problems of society, the crisis of public relations, which negatively affects the upbringing of the values of the younger generation.

The purpose of the article is to consider the methodological aspects of tolerance as a factor of personality development for transmitting the ideas of tolerance and methods of its education to the younger generation, which, in our opinion, is an urgent need in modern conditions.

The relevance of the article is due to the growth of social and professional mobility of the population, changes in the structure of society, the formation of a new way of life of people, changes in their behavior, habits, needs.

The ability to create, develop, and interact in a multicultural multinational society is a prerequisite for the successful socialization of the younger generation. The formation and development of tolerant personality traits is associated with the process of identification and the achievement of self-identity. Pluralistic, multilevel identity determines a higher level of tolerance of the individual, which is a condition for the successful resolution of crises of socialization and self-development.

The reliability and validity of the research results are ensured by the certainty of the methodological position, the use of a set of methods adequate to the object, subject, goals, and objectives of the study, based on theoretical provisions disclosed in the works on philosophy, cultural studies, sociology, psychology and pedagogy, as well as the personal participation of the authors of the article in the study, conducted on the topic «Scientific and theoretical foundations of tolerance as a factor of personality development in the context of modern pedagogical education». Our research made it possible to deduce a structured methodology of tolerance education, in which the stages of the development of tolerant personality traits in school and university are closely interrelated and are achieved by observing all the conditions we have identified, taking into account the patterns of the development of tolerant personality traits and the consistent solution of the tasks assigned to the teacher.

Keywords: research, education, tolerance, education, personality, formation, methodology, family.

References

1. Nazarbaev N. Tarih tolkynynda [On the wave of history] (Atamyra, Almaty, 1999, 296 p.).
2. Kazakhstan Respublikasynyn «Bilim turaly» Zany, 2007 zh. [Law of the Republic of Kazakhstan «On education», 2007] [Electronic resource]. Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319> (Accessed: 10.09.2021).
3. Kazakhstan Respublikasynda bilim berudi zhane gylimdy damytudyn 2020-2025 zhyldarga arnalgan Memlekettik bagdarlamasy [State programme for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025] [Electronic resource]. Available at: <http://www.edu.gov.kz> (Accessed: 10.09.2021).
4. Sitnikova M. Tolerantnost' [Tolerance] Novyj slovar' inostrannyh slov: [bolee 4500 slov] [New dictionary of foreign words: [more than 4500 words] (Rostov-on-Don, 2008, 300 p.).
5. Terrorizmge karsy is-kimyl turaly 1999 zhylygy 13 shildedegi №416-I Kazakhstan Respublikasynyn Zany (2020.16.11. berilgen ozgerister men tolyktyrularmen) [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 13, 1999 No. 416-I on countering terrorism (with amendments and additions given on 16.11.2020)] [Electronic resource]. Available at: <http://www.edu.gov.kz> (Accessed: 10.09.2021).
6. Slovar' inostrannyh slov [Dictionary of foreign words] (Moscow, 1982, 608 p.).
7. Deklaraciya principov tolerantnosti: utv.: rezolyuciej General'noj konferencii YUNESKO ot 16 noyabr'. 1995 g. [Declaration of the Principles of Tolerance: [approved by the resolution of the UNESCO General Conference of November 16. 1995] [Electronic resource]. Available at: <http://www.tolerantnost.ru> (Accessed: 11.09.2021).
8. Savchenko N.S. Formirovanie tolerantnosti budushchih uchitelej v processe professional'noj podgotovki [Formation of tolerance of future teachers in the process of professional preparation], Revista ESPACIOS. 43 (39), 3 (2018).
9. Gabitov T.H. Znachenie tolerantnosti v gosudarstve Kazahstan [k 80-letiyu Kazahskogo nacional'nogo universiteta im. Al'-Farabi Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Problema kul'turnogo obnoveniya v Kazahstane»] [The Meaning of tolerance in the state of Kazakhstan [dedicated to the 80th anniversary of Al-Farabi Kazakh National University Materials of the international scientific and practical conference] the problem of cultural renewal in Kazakhstan»] (Almaty, 2013, p. 221-228).
10. Turgunov YU., Abdimomunov YU.B., Usmanov B., SHahanova R., Najmanbaev A., Kenan Koh. Problema likvidacii negramotnosti putem napisaniya uchebnikov v stepi [The Problem Of elimination Of literacy dy writing textbooks in the steppe, Esta revista fue editada en formato digital por el personal de la

Oficina de Publicaciones Científicas de la Facultad Experimental de Ciencias, Universidad del Zulia. Maracaibo – Venezuela. Opción, Año 35, 88, 543-566 (2019).

11. Kuzdeubaeva A.B., Zakaeva S.A., Sopbekov S.O. Nekotorye pedagogicheskie aspekty vospitaniya lichnosti s privitiem nacional'nyh cennostey v duhovno-nravstvennye cennosti [Some pedagogical aspects of education of the individual with the instilling of national values into spiritual and moral values] [Bulletin of Yasawi University], 4 (121), 105-117 (2021).

12. KR Prezidentinin zholdaу. «Kazakstan-2050» Strategiyasy – zhedel ozgermeli tarihi zhagdajlardagы zhana Kazakstannyn zhana sayasi bagyty» [Address of the president of the Republic of Kazakhstan. Strategy «Kazakhstan-2050 – a new political course of a new Kazakhstan in rapidly changing historical conditions». [Electronic resource]. Available at: <http://www.akorda.kz> (Accessed: 11.09.2021).

Авторлар туралы мәлімет:

Күздеубаева А.Б. – корреспондентия үшін автор, п.ғ.к., «Орындаушылық өнер» кафедрасының аға оқытушысы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Есим хан даңғ., 2, Түркістан, Қазақстан.

Жақаева С.А. – п.ғ.к., «Өнер» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Ахмет Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті, Тәуелсіздік көш., 118 А, Қостанай, Қазақстан.

Сопбеков С.О. – педагогика-психология магистрі, «Орындаушылық өнер» кафедрасының оқытушысы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Есим хан даңғ., 2, Түркістан, Қазақстан.

Айсина С.Т. – педагогика ғылымдарының магистрі, «Өнер» кафедрасының аға оқытушысы, Ахмет Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті, Тәуелсіздік көш., 118 А, Қостанай, Қазақстан.

Kuzdeubayeva A.B. – Corresponding author, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Performing Arts, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, 2 Yessim Khan ave., Turkestan, Kazakhstan.

Zhakaeva S.A. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Art, A. Baitursynov Kostanay State University, 118 A Tauelsizdik str., Kostanay, Kazakhstan.

Sopbekov S.O. – Master of Pedagogy and Psychology, Teacher, Department of Performing Arts, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, 2 Yessim Khan ave., Turkestan, Kazakhstan.

Aisina S.T. – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, A. Baitursynov Kostanay State University, Department of Art, 118A Tauelsizdik str., Kostanay, Kazakhstan.